

RUDOLF VIRCHOW: HALK SAĞLIĞINDA BİR PORTRÉ

Hande ARPAT*

Özet: Bu çalışmada, tıp tarihinde hastalıkları ve sağlık sorunlarını diyalektik ilişkiler içinde ve toplumsal tıp bakış açısıyla ele alan ilk hekimlerden biri olan Rudolf Virchow'un (1821-1902) hayatı, çalışmaları ve politik mücadelesi ele alınmaktadır.

Anahtar sözcükler: Rudolf Virchow, Yukarı Silesya Raporu, patoloji, toplumsal tıp

Rudolf Virchow: A Portrait in Public Health

Abstract: *The life, works and political struggles of Rudolf Virchow (1821-1902), who was one of the former physicians that had dealt with diseases and health problems in a dialectical way and had a approach of social medicine, are discussed in this study.*

Key words: *Rudolf Virchow, Upper Silesia Report, pathology, social medicine*

Giriş

Genel olarak tanımlayıcı, özel olarak da kişisel biyografi kategorisindeki bu çalışmada, öncelikle Rudolf Virchow'u biçimlendiren nesnel koşulları ortaya koyabilmek için Virchow'un içine doğduğu toplumsal ve tarihsel koşullara ışık tutulacaktır. Sonrasında, Virchow'un yaşam öyküsü, bilimsel ve politik arenada ürettikleri ve bunların anlamları ele alınacaktır.

XIX. yüzyıla genel bakış

XIX. yüzyılı, buhar makinası ile simgeleşen sanayi devriminin damgasını vurduğu tarihsel kesit olarak tanımlamak yanlış olmaz. Küresel ekonomik düzeyi kendi tekeline alarak dönüştürme gücüne vakıf olan bu yeni sistem beraberinde, "eşi görülmemiş bir kolektif örgütlenme ve direniş gücüne sahip olduğu çok geçmeden anlaşılacak yeni bir toplumsal sınıfı" da tarih sahnesine çıkarmıştır: Sanayi proletaryası. 1789 Fransız Devrimi'yle beraber Avrupa'da hakim olan mülkiyet özgürlüğü talebinin aksine, proletarya kendi kurtuluşunu kolektif mülkiyet ve sömürsüz bir dünya hedefinde arayacaktır (**Hobsbawm, 2003a; Faulkner, 2014**).

XIX. yüzyıl ayrıca, Alman felsefesi, Fransız sosyalizmi ve İngiliz ekonomisinin muazzam bir sentezini yaparak sanayi devrimi ve sanayi proletaryasının dinamiklerini ortaya koymakla işe başlayan ve nihayetinde sömürünün ortadan kalkacağı proletarya

iktidarlığını önüne koyan Marksizm'in doğuşu ile de özel bir tarihsel kesittir (**Hobsbawm, 2003a; Faulkner, 2014**).

XIX. yüzyıl kapitalizmini, kapitalistlerin daha fazla kâr için birbirleriyle rekabet ederken, bu kâr amacının önüne çıkan her türlü engel ve yavaşlatıcı etkeni, işbirliği içinde öldüresiye ezip geçmeleri ile tasvir edebiliriz. Kapitalistler daha fazla artı değer için işçi sınıfını ağır çalışma koşulları altında sömürürken, işçilere ve ailelerine insancıl barınma ve beslenme koşulları, eğitim ve sağlık hizmetlerini çok görmüşlerdir (**Engels, 1994; Harman, 2010; Hobsbawm, 2003a; Hobsbawm, 2003b; Faulkner, 2014**).

Proletarya üzerindeki gündün güne artan sömürü, insanlık dışı yaşam koşulları ve yoksulluk sınıf mücadelesinin doğal katalizörleri oldu. İngiltere'de 1832'de Reform Yasası ile orta sınıfa oy kullanma hakkı tanınırken, işçi sınıfı bu haktan mahrum bırakılıyordu. 1838 yılında Londra İşçi Derneği, tüm erkeklere oy hakkı tanınması ve milletvekili olabilmek için mülk sahibi olma şartının ortadan kaldırılması taleplerini de içeren altı maddelik "Çartizm Bildirgesi"ni (Halk Bildirgesi) yayınladı. Bu bildirge ülke genelinde 830 bine yakın işçinin katıldığı açık hava toplantıları ile onaylandı. Tüm kusur ve eksiklikleriyle birlikte Çartist hareket, "yeni" bir kitle

*Dr., Toplum ve Hekim Hakem Kurulu Üyesi

hareketi olarak devrimci bir sınıfın ve sınıf mücadelesinin doğduğunun ilanı idi (**Harman, 2010; Hobsbawm, 2003a; Faulkner, 2014; Engels, 1994**).

Fransa'da ise ip 1848 yılında koptu. Öğrencilerle orta sınıfın Şubat 1848'de Paris'te düzenlediği eylemlere polisin saldırmamasıyla birlikte, Paris'in yoksul emekçileri sokaklara döküldü. Ayaklanmalar kısa süre içinde milyonlarca insanın sefalet içinde yaşadığı tüm Avrupa'ya yayıldı. Aynı yılın Haziran ayında kolluk kuvvetlerinin direnen işçi sınıfına yönelik silahlı müdahalesi ile beraber, direniş ezildi. Bundan üç yıl sonra Napolyon'un yeğeni Fransa'da darbe yaparak askeri diktatörlüğünü ilan etti. 1848 ayaklanmalarının başarısız olmasının en büyük nedeni, proletaryanın 1848 yılında Britanya hariç olmak üzere Avrupa genelinde örgütlülüğünden ve siyasi bilinçten yoksun olması idi. İngiltere'de Çartist hareketin ve Avrupa genelinde 1848 devrimlerinin başarısızlığa uğramasını takiben, kapitalizm şaha kalktı. Bu şahlanma dönemine damgasını vuran ve bu dönemle simgeleşen icraat ise yaygın demiryolları inşaatları idi (**Harman, 2010; Hobsbawm, 2003a; Faulkner, 2014**).

Kapitalizm sadece Avrupa'yı değil, tüm dünya emekçilerini yıkıp geçiyordu. İngiltere güdümündeki Hindistan'da 1860-90 arasında yaklaşık 30 milyon Hintli açlıktan ölümler, Amerikan iç savaşı 4 yıl içinde 620 bin kişinin ölümüne neden olmuştu (**Davis, 2012; Faulkner, 2014**).

XIX. yüzyılda Almanya 39 bağımsız devletten oluşan bir imparatorluktu. Alman kapitalizminin temel hedefi, ulusal birliğin sağlanması idi. Hakim Alman devleti olan Prusya'nın 1862 yılında seçilen ve Prusya'nın toprak soylusu sınıfı olan Junker'lerden gelen başbakanı Otto von Bismarck, başta Fransa ile olmak üzere bir seri kanlı çatışma sonrasında Prusya egemenliğindeki yeni Almanya İmparatorluğunu kurdu. Kendisi de 1871 yılında imparator ilan edildi. Bundan sonraki 40 yıl içinde Almanya muazzam hızlı bir sanayileşme sürecine girdi. Sanayileşmedeki bu hız, hem Alman toplumunda hem de Avrupa ekonomisinde istikrarsızlık ve kırılma sona erdi (**Harman, 2010; Hobsbawm, 2003a; Faulkner, 2014**).

Fransa-Prusya Savaşı sadece Almanya'yı birleştirmekle kalmadı, aynı zamanda ilk proleter devrimin de pratik olarak vücut bulmasına yol açtı. Uzun çalışma saatleri, hayat pahalılığı, yoksulluk, işsizlik

gibi nedenlerle ayaklanıp, kentin iktidarını 70 gün boyunca ellerinde tutan Parisli işçilerin iktidarı 1871 yılına damgasını vurdu. Paris Komünü, tarihteki ilk demokratik meclisin kurulduğu, ilk kez sağlık, eğitim, barınma haklarının işçilere ücretsiz olarak verildiği yepyeni bir iktidar anlayışına can veriyordu. Komündeki Çalışma Bakanının bir Alman olması ile de enternasyonalizmin ilk pratiği ortaya konuyordu. Fransız Ordusunun Paris Komünü'ne dağıtılmasının "bilançosu" ise can alıcıydı: en az 30 bin ölü ve 40 bin Komüncü tutsak (**Harman, 2010; Hobsbawm, 2003a; Hobsbawm, 2003b; Faulkner, 2014**).

1848-1873 yılları arasında Avrupa ekonomisi muazzam bir büyüme yaşadı. 1873 yılında Viyana Borsası'nın çökmesiyle beraber, panik veren bir ekonomik durgunluk baş gösterdi. Bu durgunluğa karşı durmaya çalışan rekabetçi ve sömürgeci kapitalistlerin arasında tırmanan gerilime artan silah harcamaları eşlik edince, kapitalistler arasındaki güç dengeleri yeniden belirlenmeyi zorladı. Böylece takip eden 1873-1918 yılları arasında, sömürgeci kapitalist devletlerin kanlı çarpışmaları sonucu tüm dünya kanlı bir savaş arenasına dönüştü (**Harman, 2010; Faulkner, 2014**).

Milyonlarca insan kapitalistlerin güç ve sermaye paylaşımları için çıkarılan çatışma ortamlarında yaşamını yitirirken, Avrupa'nın yoksul emekçileri için gündelik yaşamını sürdürülebilenin bizzat kendisi bir savaş halini almıştı. Hızlı, düzensiz ve kontrolsüz kentleşme, yoğun emek sömürsü, çalışma ortamlarının ve barınma koşullarının sefaleti ve yoksulluk bir araya gelince, başta çocuklar ve kadınlar olmak üzere işçi sınıfının sağlığı belirgin derecede bozuldu. Burjuvazi dahi bu durumu es geçemez hale geldi; hastalıkların yoksul emekçi barınaklarından zenginlere taşındığının anlaşılması üzerine, işçilerin yaşadığı mahallelere temiz su, kanalizasyon sistemi, sokak aydınlatması, ısıtma sistemleri sağlandı (**Engels, 1994; Harman, 2010**).

XX. yüzyıl, önemli alt üst oluşlarla başladı: 1. Büyük Paylaşım Savaşı, 1917 Ekim Devrimi, 1929 Büyük Buhranı. Yoksulluk, işsizlik ve sefaletin kol gezdiği Avrupa'da, Rusya'dan esen sosyalizm rüzgarının da etkisiyle işçi hareketleri hız kesmiyordu. Buna karşılık olarak 1880'lerde Bismarck'ın sınıf mücadelesini etkisizleştirmek için hazırladığı sosyal sigorta tasarısı, 1900'lerin başında Avusturya, İngiltere ve Fransa tarafından da uygulamaya kondu. Buna göre işçilere emekli aylığı, sağlık ve işsizlik sigortası bağlanacak ve iş bulma kurumları sayesinde işsizlik ve işçi hareketleri ile mücadele edilecekti (**Harman, 2010; Faulkner, 2014**).

Proletaryanın ortaya çıkışı, sınıf mücadelesinin ivme kazanması, vahşileşen sömürü ve savaş koşulları gibi son derece dinamik olan bu tarihsel kesit, bilimde de toplumcu yaklaşımı benimseyen bilim insanlarının doğmasını sağladı. Bu dönemin bilim insanlarının önemli bir kesimi, alışlagelenden farklı olarak, kuramlarını halk tarafından anlaşılır olan yalın bir dille kaleme alma çabasına giriştiler. Rudolf Virchow da kendi alanında toplumcu tıp yaklaşımı kuran, bu doğrultuda mücadele veren ve halk tarafından anlaşılma kaygısı güden bilim insanlarından biri idi (**Hobsbawm, 2003b**).

Yaşamı ve Bilimsel Tıbbı Katkıları

Rudolf Virchow 1821'de Prusya'da doğdu. Berlin'de yoksullara tıp eğitimi olanağı sunan askeri Friedrich-Wilhelm-Institut'te tıp eğitimine başladı. Tıp Fakültesi'nden mezun olduktan sonra Berlin'deki en ünlü eğitim hastanesi olan Charité'de çalışmaya başladı. Burada ilgisi kısa süre içinde patoloji alanında yoğunlaştı (**Thomas, 1999; Reese, 1998**).

Erken yaşta döneminin ünlü bilim insanları olan Carl Rokitsansky gibi isimler ile girdiği polemikler, akademi camiasında soyutlanmasına neden oldu. Yayınlarının dergiler tarafından basılmaması üzerine, 26 yaşında iken "Patolojik Anatomi ve Fizyoloji ve Klinik Tıp Arşivleri"ni kurdu ve 1902'de ölümüne dek Arşivlerin editörlüğünü yürüttü. Virchow, Arşivlerin ilk sayısında dönem itibarıyla devrimci bir çıkış olan ana tezini yayınladı; bu teze göre, bilimsel tıp bilgisi patolojik anatomi ve fizyoloji üzerine inşa edilmeliydi (**Thomas, 1999; Reese, 1998; Azar, 1997; Tildsley, 1992**).

Avrupa'da devrim rüzgarlarının estiği 1848 yılında yayımlamaya başladığı Die Medizinische Reform'un ilk sayısında: "Tıp sosyal bir bilimdir" diyerek sosyal tıp yaklaşımını ilan etti. Virchow bu yaklaşımı ile hastalıkların epidemiyolojisinde çevresel, ekonomik ve sosyal ölçütlerin olduğunu savundu. Buradaki yazılarında devletin herkes için eşit sağlık hakkını güvence altına almasını, fizyoloji gibi temel derslerin zorunlu olduğu bir tıp eğitiminin standardize edilmesini, tüm Almanya'yı kapsayan bir sağlık bakanlığı, sağlık konseyi ve tıp akademisi kurulmasını savundu. Virchow, hekimlerin yoksulların doğal avukatları olduğuna inanıyordu (**Thomas, 1999**).

Aynı yıl Prusya'nın Yukarı Silesya bölgesinde ortaya çıkan tifüs salgınının araştırmak üzere görevlendirilen Virchow'un kaleme aldığı Silesya Raporu iktidarın ciddi derecede tepkisini toplarken, toplumcu tıp bakış açısıyla ortaya konan ve diyalektik yaklaşımın

kullanıldığı ilk ve en önemli raporlardan biri olarak tıp tarihine geçti (**Turk, 1993; Azar, 1997; Pridan, 1964**).

Virchow, 1856'da 35 yaşında iken, patolojik anatomi profesörü oldu ve Berlin Patoloji Enstitüsü'ne başkan olarak atandı. Hayatının geri kalan 46 yılında bu görevine devam etti. İki bini aşkın yayını olan Virchow'un en önemli yayınlarından birinin 1858 yılında yayımladığı Die Cellularpathology olduğu söylenebilir. Virchow bu yayını takiben, "hücre patolojinin babası" olarak anılmaya başlandı (**Turk, 1993; Azar, 1997; Tildsley, 1992**).

Epitel, bağ, yağ ve kıkırdak dokuların farklı yapıları, kas, damar ve sinirlerin doğal ve patolojik yapılarını ayrıntılı olarak inceledi. Kanser çalışmaları normal dokuların malign dokulara evrilme dinamikleri üzerinde yoğunlaşıyordu. Hiperplazi ve hipertrofi arasındaki ayrımı ortaya koydu, böylece çeşitli cilt lezyonlarının ayrımını yapabildi. Hematin proteini keşfetti, fibrin formasyonu ve koagülasyon üzerine döneminin en ileri çalışmalarına imza attı. Tromboembolizm kliniğine ışık tutan ve kendi ismiyle anılan "Virchow triadı" hala güncel bir klinik değerlendirme aracıdır. Genelde septisemi ile karıştırılan lösemiye ve alt türlerini tanımlayan Virchow, Peyer plakları, tonsiller, timüs ve dalaktaki Malpighi cisimciklerinin lenfatik sistemin parçaları olduğunu ortaya koydu. Çalıştığı diğer tıbbi konular arasında tüberküloz, konjenital hidronefroz, karaciğer ekinokokkusu sayılabilir. Ayrıca Mageburg'un yoksul yerleşkelerindeki gözlemlerini takiben, Trichinella Spiralis'in yaşam döngüsünü ortaya koydu (**Turk, 1993; Tildsley, 1992, Thomas, 1999; Eisenberg, 1986**).

1870-71 yılları arasında süren Fransa-Prusya Savaşı'nda bir süre orduda sıhhiye görevinde bulunan Virchow, askeri hastane, revir ve sıhhiye hizmetlerini organize etti. Hayata geçirdiği yaralı taşıma sistemleri ve siperlere taşıdığı ilk yardım sayesinde yaralıların mortalite oranları belirgin derecede düşmüştü. Bunun yanında, savaş sırasında yaralanan herkese, milliyetinden ve düşüncelerinden bağımsız bir şekilde eşit sağlık hizmeti verilmesi gerektiğini savundu. "Tıbbın ilerleyişi, insanlığın ilerlemesi şeklinde olmalıdır" diyordu (**Thomas, 1999; Reese, 1998**).

Virchow'un tıbbı nispeten az bilinen bir katkısı da klinik araştırmalarda nasıl davranılması gerektiğine ilişkin ilk etik kodlardan birini geliştirmiş olmasıdır. 1898 yılında Almanyalı bilim insanı Albert Ludwig

Sigesmund Neisser'in sifiliz araştırmalarında bir kısmı yaşça küçük olan hayat kadınlarına kendi bilgileri dışında enfekte serum enjekte ederek deneyler yapmasının ortaya çıkmasını takiben, tıp camiası bu etik skandal ile çalkalandı. Almanya'da bakıma ve yardıma muhtaç insanlar üzerinde deneyler yapıldığı iddiası hızla yayıldı. Virchow, üyesi olduğu Berlin Kent Konseyi'ni konuyla ilgili acilen harekete geçmeye zorladı ve çoğu bizzat Virchow tarafından kaleme alınan "Berlin Kodu" yayımlandı (**Hammerschmidt, 2006**).

Bilimsel araştırmalarda günümüzde kullanılan etik kodları öngörmüşçesine hazırlanan Berlin Kodu, hastaların iyilik hali için yapılanlar (örneğin tanınal testler, aşılama) ile bilimsel amaçlar için yapılanlar arasında belirgin bir ayırım çiziyordu. Ayrıca dezavantajlı insan gruplarının bilimsel araştırmalarda yer almaları kısıtlanıyor ve günümüzdeki "bilgilendirilmiş olur"a benzer olarak, insanlara kendi onayları ve bilgileri dışında bir işlem yapılamayacağını ortaya koyuyordu (**Hammerschmidt, 2006**).

Rudolf Virchow'un sekseninci doğum günü Avrupa, Amerika ve Japonya'nın ünlü bilim insanlarının katılımıyla, geniş çaplı uluslararası bir organizasyon ile kutlandı. 3 Ocak 1902'de 81 yaşında iken hareket halinde olan bir tramvaydan atlaması sonucu kalçası kırılan Virchow, ilk müdahalenin yapılmasının ardından 5 Ocak'ta hayatını kaybetti. Ölüm nedeni hazin biçimde, kendisinin "Virchow triadı" ile bileşenlerini ve oluşum mekanizmasını açıkladığı pulmoner emboli idi (**Tildsley, 1992**).

Virchow 1902'de hayatını kaybettiğinde kendi el yazısıyla düzenlenmiş ve etiketlenmiş 20 bine yakın spesimen ve antropoloji çalışmalarında incelediği 4 bine yakın kafatası bıraktı (**Thomas, 1999**).

Silesya Raporu

Prusya Hükümeti, 1848 yılında Yukarı Silesya'daki tifüs salgını ve patates kıtlığı sonucu binlerce insanın ölümünün araştırılması için henüz 27 yaşında genç bir hekim olan Virchow'u görevlendirdi. Virchow, Silesya'da gözlemedikleri sonucunda sarsılmıştı: binlerce insan ahıra benzer barınaklarda, yetersiz kıyafetler, açlık, sefalet ve sanitasyondan çok uzak şartlar içinde yaşamaya çalışıyordu. Kaleme aldığı Silesya Raporu'nda Prusya Hükümeti'nin elitist yaklaşımını eleştiriyor, söz konusu tifüs salgınının en büyük nedeninin sosyal eşitsizlikler ve yoksulluk olduğunun altını çiziyordu. Bu raporda ayrıca okulların kilisenin kontrolü altında olmaktan

çıkarılması ve Polonyalı yurttaşlara anadillerinde eğitim verilmesi gerektiğine vurgu yapıyordu. Virchow'un Silesya Raporu iktidar tarafından ciddi bir tepkiyle karşılandı (**Thomas, 1999; Reese, 1998**).

Rapor beş ana bölümden ve çözüm önerilerinden oluşuyordu:

1. Tanımlar ve tanı kriterleri: Bu bölümde tifüsün kliniği, komplikasyonları, ayırıcı tanısı ve tanı kriterlerini ele alıyordu. Ayrıntılı vaka örnekleri vermiş, beş otopsi raporunu ayrıntılı biçimde incelemişti.

2. İstatistikler, mortalite ve morbidite oranları, salgının gelişimi: Mevcut verileri kullanarak mortalite ve morbidite oranlarını ortaya koyuyor ve salgın için ortalama bir fatalite hızı hesaplamaya çalışıyordu.

3. Ajan: Virchow bu bölümü ayrıntılı biçimde ele almıştı. Tifüs etiyolojisine ilişkin tüm teorileri tarihsel olarak incelemiş, hekimlerin bu hastalığın tanısını koyma ve tedavi etme için yeterli bilimsel donanımına sahip olmadığına da vurgu yapmıştı. Virchow, bölüm sonunda kanıtlar sunamasa da tifüsü bulaşıcı bir enfeksiyon hastalığı olarak tariflemişti.

4. Konak: Üç alt başlıkta inceleniyordu;

Biyolojik özellikleri: Yaş, cinsiyet, meslek dağılımı, farklı sınıflarda mortalite sıklığı, bağışıklık gelişip gelişmemesi, malnütrisyon durumu

Davranışsal özellikler: Kişisel hijyen, okur yazarlık durumu, alkolizm, uyku alışkanlıkları, barınma ve ısınma durumu, toplumdaki ünlü şifa yöntemlerine başvurma durumu

Sosyal özellikler: Barınma koşulları, evlerin tipleri, ev içindeki nüfus

5. Çevre: Üç alt başlıkta inceleniyordu;

Fiziki: Yukarı Silesya'da coğrafya, iklim, topografi, jeoloji, ırmaklar, ormanlar, tarım ve endüstri

Biyolojik: Bölge halkının kökeni, az gelişmişliği ve bunun nedenleri

Sosyal: Bölgenin sosyal, politik ve idari yapısının analizi.

Virchow, Yukarı Silesya'daki olumsuz koşullar ve patlak veren salgında Katolik Kilisesi, yerel ve

merkezi yönetimler ve vergi sistemini sorumlu tutmuş, sınıflı toplum yapısı ve bunun sonuçlarına ışık tutularak raporun çözüm önerileri bölümüne geçmişti (**Pridan, 1964; Schechter, 2003**).

Virchow'un kısa ve uzun vadeli çözüm önerileri

1. Tamamen demokratik bir devlet yapısının kurulması,
2. Yerel otoritenin güçlendirilmesi ve kısmi özerkliklerin sağlanması,
3. Kız öğrencileri de kapsayan ücretsiz eğitim programı,
4. Kilise ve Devletin mutlak şekilde ayrılması,
5. Mevcut vergi sisteminde düzenlemeler yapılması,
6. Tarımın iyileştirilmesi ve endüstrinin güçlendirilmesi,
7. Silesya'da yaşam standartlarının yükseltilmesi ve bölgenin hızla kalkındırılması için ilgili uzmanların bölgeye gönderilmesi,
8. Ambarların inşası.

Son olarak, "Her birey yaşama ve sağlık hakkına sahiptir ve devlet bu hakkı sağlamakla yükümlüdür" vurgusu yapan Virchow'un salgın için önerdiği bu eylem planı, dönemin verili koşullarına göre devrimci bir niteliğe sahip olmakla değerlendirilmektedir. Tıp tarihinde ilk kez bir salgın, toplumsal koşullarla diyalektik bir ilişki kurularak ele alınmıştır (**Pridan, 1964; Schechter, 2003**).

Politik mücadelesi

Virchow, pek çok riski göze alarak Bismarck'ın militarist politikalarına karşı duruş sergiledi. Prusya süvarilerinin Berlin'de sivil insanları öldürmesi üzerine başlayan 1848 ayaklanmalarında ön saflarda yer alan Virchow, öğrencilerin eğitim masraflarının devlet tarafından karşılanması, işçiler için çalışma saatlerinin yasal olarak sınırlandırılması, bir sağlık bakanlığı kurulması, yoksul işçiler için devlet bakımının sağlanması gibi konularda mücadele verdi. Bu muhalif görüşleri nedeniyle maaşı kesildi ve Charité'deki görevini bırakmaya zorlandı. Parlamente'ye seçildi ancak yaşı tutmadığı için bu görevini yerine getiremedi (**Eisenberg, 1986; Thomas, 1999; Reese, 1998; Azar, 1997; Tildsley, 1992**).

Würzburg Üniversitesi'nden gelen iş teklifini kabul ettikten sonra ilk kez 1850 yılında evlenmek üzere Berlin'e dönmeye giriştiğinde, Prusya polisi tarafından takip edilerek sınır dışı edildi. Bismarck'a karşı muhalefeti nedeniyle 1850'lerin ortalarında Berlin'e dönebilecekti. 1865'te Otto von Bismarck'ın "düşman listesinde" yerini edinmişti. Kurucularından olduğu Progresif Parti'nin (*Deutsche Fortschrittspartei, DFP*) bir üyesi olarak Prusya Eyalet Parlamentosu'na (*Landtag*) seçildiğinde, Bismarck'ın askeri bütçe teklifine muhalefeti ilan etti. Sadece Prusya'da değil, tüm Avrupa'da silahsızlanmayı savunuyordu; "Avrupa'nın iyilik halini sağlamak için genel silahsızlanma şarttır. Sadece askeri bütçelerde azalmaya gidilerek, pek çok ülke halkına eğitimlerini sürdürme şansı doğacaktır" (**Eisenberg, 1986; Thomas, 1999; Reese, 1998; Azar, 1997; Tildsley, 1992**).

Virchow'un yazılarının gazetelerde yayımlanması toplum barışını bozduğu gerekçesi ile yasaklandı. Virchow, 1863'te Bismarck'ın baskılarına karşı kurulan Basın Özgürlüğü Birliği'nin ilk üyelerinden biri oldu (**Thomas, 1999**).

Virchow, fırsat buldukça anti-Semitizm karşıtlığı yaptı. Berlin Üniversitesi'nde verdiği derslerden birisi Alman Anti-Semitik Öğrenci Birliği üyelerince basılarak taciz edildi. 1895 yılında Prusya Kültür Bakanlığı'na başvurarak, devlet okullarında Yahudi öğretmenleri hedef alan saldırıların araştırılmasını ve bu saldırıları engellemek için gerekli önlemlerin alınmasını talep etti (**Thomas, 1999**).

Virchow'un içinde yer aldığı idari organlar ve görevleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Berlin Kent Konseyi (1859'dan ölümüne dek)
2. Prusya Eyalet Parlamentosu (*Landstag*) (1862-1880)
3. Almanya Devletinin birleşmesinden sonra Alman Parlamentosu (*Reichstag*) (1880-1893) (**Eisenberg, 1986; Thomas, 1999**)

Politik mücadelesinde öne çıkan başlıkları ise şu şekilde özetleyebiliriz:

- Yoksul insanların tıbbi bakımlarının kamu tarafından sağlanması,
- Çocuk işçiliğinin yasaklanması,

- Gebe kadınların korunması,
- Tehlikeli işlerde çalışma saatlerinin azaltılması,
- Toksik maddelerin yasaklanması,
- Çalışma alanlarında yeterli havalandırmanın sağlanması,
- Sosyal reformlar,
- İşçilerin sağlık güvencesi,
- Barınma koşullarının iyileştirilmesi,
- Din ve devlet işlerinin birbirinden mutlak biçimde ayrılması,
- Eğitim masraflarının kamu tarafından karşılanması (**Pridan, 1964; Schechter, 2003**).

Antropoloji çalışmaları

Antropoloji hakkında bin 180 adet yayını olan Virchow, Nazilerin ari Aryan ırkı teoremini çürüttüğü için Nazilerin hedefi oldu. Naziler Virchow'u aşağılayan karikatürler yaparak kendisini itibarsızlaştırma yolunu denediler (**Thomas, 1999**).

Virchow, Almanyalı arkeolog Heinrich Schliemann ile Çanakkale'nin Hisarlık Tepesi'nde Troya kazılarına katıldı. Hisarlık bölgesindeki köylerde sıtma ve diğer paraziter hastalıklar üzerine çalışmalar yaptı. Bu bölgede yaptığı çalışmaları 170 sayfalık bir tez olarak yayınladı. Ayrıca bölgedeki çalışmalarından yola çıkarak Troya Topografisine Katkılar (1879) ve Antik Troya Mezarları ve Kafatasları (1882) adlı iki kitap yayınladı (**Azar, 1997; Thomas, 1999; Tildsley, 1992**).

Sosyal tıbbı katkıları

Hekimlik hayatı boyunca toplumcu tıp bakış açısı bağlamında çalışmalar yapan Virchow, hükümete ve yerel yönetimlere hastalıkları önlemek için almaları gereken önlemleri sık sık bildirirdi. Virchow, sosyal tıp bakış açısı ile yeni bir salgın tanımı geliştirmişti; buna göre, "hastalık" bireyin elverişsiz koşullar altındaki yaşamının bir ifadesi ise, "salgın" toplum yaşamındaki toplu bozuklukların göstergesi olmalıydı (**Thomas, 1999; Eisenberg, 1986**).

Virchow'a göre tıp dört ana prensip üzerine kurulmalı idi:

1. Sağlık direk olarak toplumsal bir meseledir.
2. Toplumsal ve ekonomik koşullar sağlık ve

hastalıklar üzerinde büyük bir etkiye sahiptir ve bu ilişkiler bilimsel olarak ele alınmalıdır.

3. Sağlıklı halini sağlamak ve hastalıklarla savaşmak için yapılanlar tıbbi olduğu kadar toplumsal bakış açısıyla kurgulanmalıdır.

4. Tıbbi istatistik standart değerlendirme yöntemidir (Eisenberg, 1986).

1865'te Berlin Kent Konseyi, içme sularının ve çöp sisteminin iyileştirilmesi için Virchow'u görevlendirdi. O dönemde Berlin'deki evlerin yalnızca dörtte birinde su ve tuvalet mevcuttu; bunların da atıkları çoğunlukla direk olarak sokaklara açılan borularla atılıyordu. Virchow yer altı kanalizasyon ve su borusu sistemlerinin hayata geçirilmesini savundu ve çöpler için de etkin bir imha ve dönüşüm sistemi önerdi. Virchow'un 1870'lerde kurduğu bu sistem tüm dünyaya örnek model olurken, Virchow çöp ve kanalizasyon işlerinde çalışan işçilerin sağlıkları ve zorlu çalışma koşulları için endişeleniyordu. Virchow 1902'de vefat ettiğinde The British Medical Journal, Virchow'un çabaları sonucu Berlin'in Avrupa'nın en hijyenik kenti olduğunu ilan etti (**Thomas, 1999; Reese, 1998**).

Berlin'deki ünlü okulların kurulma sürecinde yer aldı ve bu yapıların ısıtma ve havalandırma sistemlerini iyileştirdi. Virchow çocuk işçiliğine kesin olarak karşıydı ve çalışma saatlerinin azaltılması ve herkesi kapsayan eşitlikçi bir sağlık sistemi kurulması için yaşamı boyunca mücadele etti (**Thomas, 1999**).

Patoloji, halk sağlığı ve antropoloji alanlarında ciddi çalışmaları olan ve yaşamı boyunca sınıf çatışması ve eşitsizlikler zemininde politik bir mücadele veren Virchow'un, toplumu tüm sosyal hastalıklardan ve eşitsizliklerden kurtarması beklenen "devrimci bir kuşağın" çocuğu olmanın hakkını verdiği ortadadır. Virchow ayrıca tıp tarihinde ilk kez hastalıkları, sağlık sorunlarını, salgınları ve sağlığı ilgilendiren her şeyi diyalektik ilişkiler içinde ve toplumcu bir bakış açısı süzgecinden geçirerek ele alan ilk hekimlerden biri olması açısından da tıp tarihinde eşsiz bir yere sahiptir.

Teşekkür

Bu çalışmanın yürütülmesinde katkılarını ve desteğini esirgemeyen Hocam Prof. Dr. Onur Hamzaoğlu'na teşekkürü borç bilirim.

Kaynaklar

Azar, H. A. (1997) *Rudolf Virchow, Not Just a Pathologist: A Re-Examination of the Report on the Typhus Epidemic in Upper Silesia. Annals of Diagnostic Pathology*; vol. 1, 65-71

Davis, M. (2012) *Üzerinde Güneş Batmayan Katliam: El Nino Kıtıkları ve Üçüncü Dünyanın Açlıkla İnşası, Yordam Kitap, İstanbul, Çev; Haskan, U.*

Eisenberg, L. (1986) *Rudolf Virchow: The Physician as Politician. Medicine and War*, vol. 2, 243-250.

Engels, F. (1994) *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu, Sosyalist Yayınlar, İstanbul, Çev; Emre, O.*

Faulkner, N. (2014) *Marksist Dünya Tarihi, Yordam Kitap, İstanbul, Çev; Öncel, T.*

Hammerschmidt, D. E. (2006) *Rudolf Virchow. Journal of Laboratory and Clinical Medicine*; vol. 147, 205-206.

Harman, C. (2010) *Halkların Dünya Tarihi, Yordam Kitap, İstanbul, Birinci Basım, Çev; Kocabaşoğlu, U.*

Hobsbawm, E. J. (2003a) *Devrim Çağı Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, İkinci Baskı, Çev; Şener, B. S.*

Hobsbawm, E. J. (2003b) *Sermaye Çağı Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, İkinci Baskı, Çev; Şener, B. S.*

Pridan, D. (1964) *Rudolf Virchow and Social Medicine in Historical Perspective. Medical History*, vol. 8(3), 274-278.

Reese, D. M. (1998) *Fundamentals – Rudolf Virchow and Modern Medicine. The Western Journal of Medicine*, vol. 169, 105-108.

Schechter, M. (2003) *Rudolf Virchow, Public Health and the Built Environment. Journal of Urban Health: Bulletin of the New York Academy of Medicine*, vol. 80 (4), 523-524.

Thomas, R. (1999) *Rudolf Virchow: pathologist, public health physician, liberal politician, anthropologist, and opponent of anti-Semitism. Journal of Medical Biology*, vol. 7, 200-207.

Tildsley, G. J. (1992) *Early Clinical Pathologists 4: Rudolf Virchow (1821-1902). Journal of Clinical Pathology*, vol. 45, 6-7.

Turk, J. L. (1993) *Rudolf Virchow – Father of cellular pathology. Journal of the Royal Society of Medicine*, vol. 86, 688-689.